

Filosofova nesnáz s mocí

Jan Musil

in: Martin Šimsa (ed.), *Nepředmětné výzvy české filosofie. K myšlení Ladislava Hejdánka*, Ústí nad Labem: Filozofická fakulta Univerzity J. E. Purkyně, 2013, p. 361–373

in: Martin Šimsa (vyd.), *Nepředmětné výzvy české filosofie. K myšlení Ladislava Hejdánka*, Ústí nad Labem: Filozofická fakulta Univerzity J. E. Purkyně, 2013, str. 361–373

◆ článek, česky, vznik neuveden,

◆ article, Czech, origin n.a.,

Ladislav Hejdánek se věrně hlásil a hlásí k odkazu českého filosofa Emanuela Rádl. Dokladem myšlenkové návaznosti může být samotný koncept ne-předmětné metafyziky vycházející z Rádlovy revize dosavadní objektivní metafyziky. Koncept, který je nově plný výzev morálního řádu a idejí, pravdy, která předchází jakémukoliv zpředmětnění, která se ohlašuje z budoucnosti, ze které zní i hlavní morální zákon „ty máš!“

Hejdánkova nepředmětná ontologie, která svět pojímá dynamicky, scénicky, jakožto propletenec událostí, subjektů a předmětů, byla tématem příspěvků a diskusí mých předřečníků. Úkolem mým bude připomenutí a pokus o reflexi jednoho z důsledků mé-ontologického konstruktů a to role filosofa, či intelektuála ve společnosti.

Rádl i Hejdánek ve svých pracích přisuzují filosofovi úkol, který jej více, než kohokoliv jiného zavazuje k věrné službě, a který ho na základě úspěšnosti služby dovoluje hodnotit. Závazek filosofův je ale, dle mého názoru, poněkud nesnadný, neboť výzva, před kterou je modelový filosof obou autorů postaven, může být (v Hejdánkově pojetí) odpovědně splněna jen s velikými obtížemi.

Přihlédněme v rychlosti k Rádlovu úkolu pro filosofii a pro jejího tvůrce - filosofa. Ve svém nejplodnějším období Rádl proslul sžíravými kritikami společenských a politických neduhů prvního československého státu. Připomeňme jeho práce týkající se česko-německých vztahů, či jeho kritiku slabosti politických ideologií moderní doby. Společně s tíživější atmosférou třicátých let, kdy demokracii v Evropě zvonil umíráček a kdy se u nás hroutil masarykovský humanitní pokrokový koncept, přicházel Rádl s více provokujícími studiemi, jenž měly za úkol netečné vody zdejší společnosti rozhybat. Vznikly známé, dvousvazkové *Dějiny filosofie*, které si vzaly na paškál celý korpus dědictví západního myšlení, které se rozhodly přetavit a rekonstruovat tak, aby našly ten správný program pro reformu světa. Ty správné myšlenky, které čtenáře inspirují při řešení otázky: „A co mám dělat já?“

Hodnotícím kritériem pro program je idea, ve jménu které byl tvořen. Nazvěme ji společně s Rádlem pravdou, která má skrze programy vstupovat na tento svět a vládnout. „Filosof řeší obtíže své doby. I politik, i vědec je řeší; co je význačné pro řešení filosofovo? Říkáme, že se filosof chce dostat až na kořen problému; říkáme také, že filosof jedná ve jménu pravdy.“¹ Pro Rádla má pravda vítězný a bilanční charakter, neboť v dějinách má vítězit, má vládnout.

Pravda jako nejvyšší hodnota je pro filosofa závaznou výzvou k činu, k vytvoření, hlásání a bránění myšlenky, která ve světě ob stojí. Dokladem Rádlůva aktivismu nechť je následující Hejdánkuv úryvek: „Lidským úkolem je něco dělat, tj. vposledku přetvářet, reformovat svět. Pravda nečeká na naše svědectví, nýbrž na naše činy, na naši práci, na naše úsilí, věnované jejímu uskutečnění, provedení; pravda čeká, až skrze člověka bude inkarnována vtělena do skutečného života jednotlivců i společnosti, až skrze člověka bude panovat na tomto světě.“² Rádl tak zároveň ruší rozpor mezi teorií a praxí, neboť filosofie v jeho pojetí „Není teorií o životě, nýbrž teorií pro život.“³ Filosof se díky své roli ve společnosti stává, spíše než vědcem, středověkým rytířem, který bojuje ve jménu ctností, věrně ve službě svému králi.

¹ Rádl, E.: *Dějiny filosofie I.* Praha 1998, s. 5.

² Hejdánek, L.: *Rádlůvo pojetí pravdy*, Praha 1952, s. 5.

³ Rádl, E.: *Dějiny*, s. 7.

Zkrátka – vztah k pravdě, osobní přesvědčení člověka – touha pravdu poznat, zavazuje ke konkrétnímu, praktickému úkolu – totiž pravdě sloužit.

Pro nás podstatným přínosem *Dějin filosofie* je jasné vymezení role filosofa, který se stává odpovědným a pro svou činnost i jasně zhodnotitelným, resp. odsouzeníhodným.

Přistupme nyní k Hejdánkovi a jeho pojetí úkolu filosofie a role filosofa, či intelektuála. Dovolím si v této části svého příspěvku přeskočit podrobné vylíčení základních kamenů Hejdánkova myšlení, jakými jsou událost, její počátek, jenž je **umístěn** v budoucnosti, či vznik subjektu. Pouze stručně - filosofie je schopnost kritické reflexe, která probíhá na úrovni vědomí, jež je schopno intence. A to buď samo k sobě, nebo k něčemu jinému. Prodlévá-li **vědomí** mimo sebe, vztahuje-li se k něčemu jinému, nazýváme tento jeho stav ekstází. Dokáže-li se vědomí samo k sobě vrátit a obohatit se o zkušenost prodlévání mimo sebe, zakládá tím samo v sobě sebevědomí, jistotu vlastního já, jež se reflektuje. Původní vědomí, které bylo nekriticky plněno určitým obecným míněním je nyní schopno přehodnocovat a zakládá tak v sobě platformu pro filosofii. „Filosofický život je život sjednocený (integrováný) a usměrněný (orientovaný) filosofií. Ale filosofie, jak jsme o ní zatím mluvili, může nanejvýš celý život prosvětlit, prozářit, ukázat jeho vnitřní strukturu a skutečné zaměření. Život tedy má vždycky už nějakou kostru (nějaké obecné mínění), je vždy už nějak orientován – a filosofie je pouze schopna vrhnout na tuto jeho „kostř“, na jeho strukturu a orientovanost správné světlo a ukázat jej v tomto světle.“⁴

Tím správným světlem je míněna Pravda, zakotvená v nejhlubší budoucnosti. Filosofie je podobně s Rádlem, avšak ústy Hejdánka povolána k tomu, aby pod světlo pravdy přiváděla. „Filosofie tedy není povolána k tomu, aby vytvářela nějaké filosofické obrazy světa. Jejím úkolem je pronikavou reflexí přivést na světlo ty skryté a pozornosti běžně unikající momenty různých světových názorů, skrytých často i uprostřed vědecké práce, a učinit je předmětem filosofické kritiky.“⁵ Filosofii Hejdánek připisuje kritickou a kontrolní funkci. Zároveň, stejně jako Rádl, vnímá filosofii jako výzvu k činu. „Filosofie není theoria, zírání na pravdu, a pravda nemlčí a svým jasnem jen zprvu neoslepuje a ani pak jen nestrhuje zraky všech filosofů na sebe, ale vyzývá k činu a posílá filosofa, aby se pokusil ve světě o nápravu všeho, nač stačí.“⁶

Cílem filosofie má být sjednocení celoživotní praktické orientace člověka k pochopení situace ve světě. Zároveň člověku usnadňuje vztahování se pravdě a následné obracení se k sobě a ke světu. Díky filosofii člověk chápe svou situaci, poslání a úlohu ve světě⁷. Tím jsme přikročili k další její funkci, kterou je vůdcovství. „Odevzdává-li se filosof vůdcovství samotné pravdy, musí přijmout i pro sebe závazek, aby se stal oporou těm, kdo také hledají pravdu a chtějí svůj život svěřit do jejích služeb. Opravdový filosof musí vést, musí být vůdcem.“⁸ Z úkolů a funkcí filosofie jsme plynule přešli na úkol pro filosofa, který je povolán nejen k zodpovědné službě pravdě, ale i k vedení ostatních. Položme si nyní centrální otázku tohoto příspěvku - jak Hejdánek vnímá politickou autoritu a v jaké pozici k ní má filosof vůdce být?

Filosof je Hejdánkem postaven před úkol nepodléhat politickým autoritám, Neboť hledání pravdy má být činěno svobodně, s využitím vlastního kritického myšlení, nikoliv pod rozkazem jakékoliv autority. Byla-li by ve společnosti taková síla, která by někoho nutila uznat

⁴ Hejdánek, L.: *Úvod do filosofování*, Praha 2012, s. 27.

⁵ Hejdánek, L.: *Úvod*, s. 136-137.

⁶ Hejdánek, L.: *Filosofický odkaz českého myslitele*. in Rádl, E.: *Útěcha z filosofie*, Praha, 1993, s. 90.

⁷ Srv. Hejdánek, L.: *Filosofie a společnost*, s. 78; Tentýž: *Úvod do filosofování*, s. 62-63.

⁸ Hejdánek, L.: *Filosofie a společnost*. in *Filosofický časopis* 1990, s. 69.

samu sebe a svou „pravdu“, pak ji filosof musí odmítnout a upozornit na nelegitimní pokus ovládnutí lidského myšlení všechny ostatní. Neboť „není na světě autority (mocenské např.), která by směla, která by měla oprávnění klást překážky vládě rozumu a rozumného smýšlení.“⁹ Hejdánek hovoří o nelegitimitě mimofilosofických autorit¹⁰, které by vstupovali mezi člověka a jeho touhu poznávat pravdu. Ještě nebezpečnější by pro filosofovu jasnozřivost bylo oddání se službě mocenské autoritě, neboť taková služba by jej zbavila kritičnosti a schopnosti reflexe; z filosofie by učinila ideologii a z něj samého sofistu.

Hejdánek tím nepopírá služebnou úlohu filosofie, ba dokonce hovoří o dvojí služebnosti, jednak ve vztahu k lidem - subjektům, kterým pomáhá a které vede a jednak ve vztahu k pravdě. Ale jen pravdu může filosof uznat jako pravou autoritu. Odstup, který si má filosof udržet od autority ve smyslu institucionalizované moci uplatňované ve společnosti, je však komplikován Hejdánkovým nešťastným směřováním pojmů moci a násilí. „Žádná společnost nemůže být trvale spravována pouhou mocí; uplatňování hrubé moci samo o sobě nevede ke společenské stabilitě, nýbrž ke společenskému úpadku a rozkladu. Stát je nemožný a nemyslitelný jako holé násilí, nýbrž pouze jako násilí legitimní, jako legitimní moc.“¹¹

Předchozí můžeme kontrastně srovnat s prací Hannah Arendtové, která naopak moc a násilí odlišuje do té míry, že pojmy staví do protív. Moc přisuzuje skupině, která někoho (jedince, či vybranou část) opravňuje k jednání v jejím jménu. Násilí je oproti tomu instrumentální jednání jedince, který touží jiného přinutit k dosažení svého cíle¹². Násilí nevychází ze stejného zdroje jako moc a objevuje se tam, kde moc schází.

Nicméně u Hejdánka cítíme oddělení filosofa od zdroje moci ve smyslu institucionalizovaného násilí, kterým je spravována obec. Chtělo by se říci oddělení filosofa od toho, co lze nazvat politickou sférou. Na rozdíl od svobodného a kriticky myslícího člověka totiž skupiny, organizace, stát, politická sféra, ani společenství není schopno radikálního odstupu, tedy reflexe. Tento nedostatek, který se projevuje jako neschopnost se otevřít pravdě a výzvám z budoucnosti může být pro filosofa nebezpečný, jak již bylo řečeno výše.

Poněkud zvláště pak může znít věta z Hejdánkova šestého dopisu příteli, kde je naopak rozsah politického chápání velmi široce. „Ať už děláme cokoli, má to vždy nějaký význam pro život obce. V tomto širokém smyslu je vše politika: způsob jak pracuji, jak píšu do novin, jak vědecky bádám, jak umělecky tvořím, jak filosofuji, (...), jak se zkrátka podílím svým životem na životě těch druhých a na životě celé společnosti.“¹³

Nutno říci, že tímto tvrzením Hejdánek neruší oddělení úkolu filosofie od úkolu politiky. Politika, na rozdíl od filosofie, slouží sama sobě, slouží neustálému rozšiřování své moci. Oproti tomu filosof sloužící pravdě má svůj zájem v první řadě zaměřený na jedince, na subjekt, kterému pomáhá. Ačkoliv se může filosofická činnost zdát příbuznou činnosti politické, jedná se o řemesla odlišná. „Základní rozdíl mezi političností filosofa a političností politika spočívá v tom, že první působí jen přesvědčováním, kdežto druhý má moc. To je obrovský rozdíl, protože pro politika platí jako první pravidlo, že moc, kterou má k dispozici nesmí ohrozit, ale naopak, že ji musí svým rozhodováním a svými činy posilovat a upevňovat“¹⁴.

⁹ Hejdánek, L.: *Filosofie a společnost*, s. 72

¹⁰ Hejdánek, L.: *Úvod*, s. 128

¹¹ Hejdánek, L.: *Reflexe v politice a otázka politického subjektu*. in *Filosofický časopis* 1990, s. 755.

¹² Srv. Arendtová, H.: *O násilí*, Praha 2004, s. 34-35.

¹³ Hejdánek, L.: *Dopisy příteli*, Praha 1993, s. 38

¹⁴ Hejdánek, L.: *Filosof a politická odpovědnost*, s. 20.

Hejdánek zde nepřímou řečí řekl, že filosof je ten bezmocný. Ba dokonce je tím, kdo moc má odmítnout, aby neomezoval svůj svobodný vztah k pravdě a budoucnosti a zároveň aby neomezoval svobodu ostatních. Vystává zde určitá nesnáze. Filosof je Hejdánkem sevřený a postavený před neřešitelný úkol. Na jedné straně je nucen svou práci, své řemeslo vždy orientovat na jedince, kterému má pomáhat. Zároveň je ale přinucen vždy odmítnout jakoukoliv spoluúčast na moci, neboť ta omezuje lidskou svobodu a zároveň je na něj nakladen úkol být ostatním vůdcem tak, aby skrze něho vítězila pravda. Jak splnit všechny tyto požadavky a zůstat přitom bezmocným?

Dovolím si domněnku, že Hejdánkova práce je zabarvena historickou zkušeností čtyřiceti let nesvobody, která vyústila v odmítnutí jakékoliv angažovanosti na institucionálně ukotvenou mocenskou strukturu, která je chápána jako struktura znásilňující a omezující. Mohli bychom Hejdánka efektně napadnout z pozic jeho soupeřníka z disentu, Václava Havla, který ve své *Moci bezmocných* přiznává moc i těm, kteří stojí vždy proti oficiálním strukturám. Moc ve smyslu potence, moc, která vyrůstá z kolektivního souhlasu všech těch, kteří tzv. bezmocným věří a kteří chápou to, jak tzv. bezmocní oponují oficiální moci v post-totalitním systému. Havel doslova hovoří o mocenské dimenzi života v pravdě a mocenském faktoru pravdy¹⁵.

Není však naším úkolem s Hejdánkem slovíčkařit, pouze jsme se pokoušeli upozornit na určitou vágnost, se kterou je zde pojem moci u Hejdánka zpracován a kam takové zpracování vede. Filosofovi nepřiznává moc, ba dokonce moc užívá jako dělítka mezi postavením filosofa a politikou ve společnosti. Dovoluje tak interpretaci, která filosofu nepřiznává mohoucnost jakkoliv působit (natož v institucionální rovině) a nahrává stereotypu o podivínovi na okraji dění. Těžko by na této rovině mohl být souměřitelný filosof volající do boje z díla Rádlova a filosof Hejdánkuv, sevřený mezi požadavky, jimž nelze vyhovět. Filosofa nelze zbavit moci, neboť s ní je spojena jeho práce, má-li být vůdcem pro ty, kteří stojí o pravdu. Filosof bez moci není filosof.

¹⁵ Havel, V.: *Moc bezmocných*, Praha 1990, s. 19.